

specialisté. Tato historická rekonstrukce nás nutí jak k zamyšlení nad naší současností, tak v některých souvislostech i k přehodnocení vlastních názorů. V knize je zpřítomnělý svět poloviny dvacátého století – a připomeňme si, že Arendtová měla za to, že se pravda o událostech a osobnostech ukáže až zpětně, s dostatečným odstupem budoucích generací. Tuto zásadu můžeme s pomocí Krimsteinovy knihy užít i na její vlastní závěry a např. se ptát, zda je tradice vskutku nenávratně zbořena, jak se jí tehdy zdálo. Lidé mají sklon po každém otřesu či revoluci prorokovat konec dějin či nenávratné uzamčení dveří vedoucích zpět k tomu, jaký byl svět dříve. Jak však důsledky dějinného otřesu postupně utichají, ukáže se většinou, že přelom ve skutečnosti nebyl tak radikální a svět jde zkrátka dál. Pak ovšem už není důvod nadále věřit, že není možné, aby se svět vrátil do starých kolejí. Je jen na rozhodnutí historickou situací zasažených lidí, zda se budou chtít vrátit, anebo zda už v mezičase našli lepší řešení. I my jsme nyní v situaci, kdy můžeme sami za sebe posoudit, zda tradice přece jen nemá ještě naději na znovuoživení, a pokud ano, zda ji oživit vskutku máme.

Markéta Kábrová

Fakulta filozofická Univerzity Pardubice
marketa.kabrova@student.upce.cz

Tony Milligan: Pravda v době populismu

Z anglického originálu *Truth in a Time of Populism* přeložila Alžběta Vargová.

Praha, Filosofia 2019. 250 s.

Publikace skotského filozofa Tonyho Milligana s názvem *Pravda v době populismu* vyšla v roce 2019 v českém překladu Alžběty Vargové. Název knihy slibuje vhled do problematiky pravdy jako společenského a zejména politického fenoménu. Kniha má včetně závěru osm kapitol, ve kterých zkoumá z různých pohledů koncept pravdy. Cílem knihy je, jak píše na prvních stranách sám autor, spíše „ujistit čtenáře o nepostradatelné roli Pravdy¹ v našich životech než jim poskytnout

¹ Milligan činí na prvních stranách své knihy rozdíl mezi konkrétním použitím slova pravda a obecnějším teoretickým užitím pojmu Pravda. V tom druhém případě píše Pravdu s velkým počátečním písmenem.

přehled toho, co známe jako ‚teorie pravdy‘². Milligan staví při sledování vlastního cíle před čtenáře důležité a hluboké otázky týkající se vztahu pravdy a politiky a povahy samotné pravdy. Autor předpokládá úpadek role pravdy ve společnosti a zejména ve vztahu k současným politickým zkušenostem (jako příklady užívá zejména politické angažmá Donalda Trumpa nebo referendum o odchodu Velké Británie z Evropské unie), zároveň ale upozorňuje na různé podoby pravdy a na způsoby, kterými různá pojetí pravdy zasahují do lidského života. Nejde tedy pravděpodobně o skutečný úpadek, který by nás vrhal do éry „post-pravdy“, ale spíše o změnu reakcí politické veřejnosti na očividné nepravdy.

Jedna z tezí knihy, tvrzení, že pravda je normativní v tom smyslu, že je obecným cílem zkoumání,³ není pro akademiky a badatele nijak překvapivá. Milliganova kniha však nechce být příspěvkem do akademické debaty o pravdě, ale usiluje oslovit širší publikum. Nehodlá nicméně kvůli tomu slevit z kvality, chce být náročným textem upozorňujícím na jev, který se zdánlivě ze současné společnosti vytrácí. Milliganův text je spíše souhrnem jednotlivých pozorování a témat, která jsou spojena pouze jemnou nití klíčového argumentu. Než se pokusím tento argument stručně popsat, musím upozornit, že Milligan si neklade za cíl vystavět precizní koncepci obhajující důležitost pravdy v životě člověka. Jeho text skýtá, jak sám tvrdí, spíše „narážky, nápovědy a připomínky než formální důkaz o nepostradatelnosti Pravdy“.⁴ Autorovi jde spíše o prohloubení chápání povahy pravdy v lidském životě – a toho lze podle něj lépe docílit pomocí vykreslení různých aspektů života člověka a rozvinutím tomuto tématu odpovídajících úvah.

Milligan, jak jsme již naznačili, vychází z předpokladu, že pravda ztrácí ve veřejném prostoru svoji pozici. Předpokládá, že společnost se posunuje spíše ke lži a smiřuje se s nedůležitostí pravdy. Hned v první kapitole ale ukazuje, že lež je s pravdou inherentně spojena. Lež je totiž praxí, jejíž úspěch parazituje na konceptu pravdomluvnosti. Milligan píše: „lhaní by nikdy nemělo šanci na úspěch, kdyby otevřené a upřímné prezentování našich přesvědčení nebylo považováno za běžnou praxi.“⁵ Pravda, jakožto součást lidského života a komunikace, je i přes svůj zdánlivý úpadek nutnou skutečností. V páté kapitole se pak Milligan věnuje právě nezbytnosti konceptu pravdy a představě o její hloubce. Tvrdí, že je to právě pravda, co nás činí tím, čím jako lidé jsme. A to ze dvou důvodů. Prvním je, že pochopení toho, co činí tvrzení pravdivými, je nutnou součástí lidské schopnosti rozumění. Autor zde má na mysli jazykový rozměr pravdy – jazyk je podle něj bez pojmu pravdy nemyslitelný. Druhým důvodem je, že pravda řídí lidské jednání, které je přímo „zabudováno“ do pojmu pravdy. Pravda nám tak pomáhá rozhodovat, jakým smě-

2 Milligan, T., *Pravda v době populismu*. Z anglického originálu *Truth in a Time of Populism* přel. A. Vargová. Praha, Filosofia 2019, s. 17.

3 Tamtéž, s. 231.

4 Tamtéž, s. 32 (kurziva podle originálu).

5 Tamtéž, s. 30.

rem by se měly úvahy o jednání a jednání samo ubírat. Pravda má tedy podle Milligana normativní charakter, nepopisuje pouze realitu, ale ukazuje, jak jednat.⁶

Zároveň je podle Milligana pravda nejenom hluboce zakořeněná v lidském životě, nevyhnutelná a hluboká, ale je také obtížně definovatelná. Milligan tak částečně odmítá myšlenky G. E. Moora a G. Fregeho. První spatřuje podle Milligana nedefinovatelnost pravdy v tom, že pravda je základní. Druhý pak v tom, že pravda je primitivní. Tento způsob přemýšlení o pravdě je podle Milligana příliš závislý na představě analýzy, která zachází s pojmy tak, jako by byly výsledkem laboratorního experimentu. Milligan odmítá také Nietzscheho teze o pravdě jako produktu konkrétní historie. Tvrdí, že jsme bytosti natolik angažované v jazyce, že „v něm doslova plaveme“⁷ a pojmy, které v jazyce užíváme, jsou od sebe neoddělitelné a na sobě závislé. Aby však jasná definice pravdy správně fungovala, bylo by zapotřebí analyzovat a definovat příliš mnoho dalších věcí. Milligan tedy posléze dospívá k závěru, že nedefinovatelnost pravdy spočívá „spíše v propojení než v pojmové jednoduchosti“⁸ S pojmem pravdy se pojí příliš mnoho dalších pojmů – a z toho pramení jeho nedefinovatelnost. Nedefinovatelnost pravdy ale není podle Milligana v rozporu s její nepostradatelností, a tak jsou tyto dvě charakteristiky tím, co můžeme o pravdě ve vztahu k lidskému životu říci.

Pravda a politika

Milligan z toho vyvozuje závěr, že pravda by měla být v životě naší výchozí volbou a že jsme si pravdu jako člověk člověku dlužní.⁹ Ale platí to i v politice? Milligan popisuje soukromou (nepolitickou) a veřejnou (politickou) sféru jako dva odlišné prostory, ve kterých člověk odlišně reaguje na pravdu nebo nepravdu. Podle Milligana „většina z nás akceptuje fakt, že v politickém životě nemohou zásady týkající se pravdivosti zcela odrážet tytéž zásady, jež používáme v běžných vztazích“.¹⁰ Vysvětlení tohoto tvrzení pak v jeho výkladu osciluje mezi dvěma tezemi. První tvrdí, že existuje rozdíl mezi osobní a sociální (politickou) etikou; druhá pak, že politický život je natolik odlišný od běžného osobního života, že v něm mohou být běžné požadavky etiky potlačeny.¹¹

Ve své argumentaci Milligan navazuje na Arendtovou a na Machiavelliho a tvrdí, že oblast osobní a oblast politická jsou oddělené prostory. Podle Milligana ovšem patří pravdivost jako ctnost jak do soukromé, tak do veřejné sféry. V politickém prostoru však musí být pravdivost slučitelná s různými typy lhaní. To nás ale nesmí

6 Tamtéž, s. 150–151.

7 Tamtéž, s. 165.

8 Tamtéž, s. 166.

9 Tamtéž, s. 175.

10 Tamtéž, s. 53

11 Tamtéž.

vést k machiavelistickému postoji nebo k tomu, abychom prolhanost považovali za ctnost.¹² Ve vztahu k současné liberální demokracii pak Milligan připomíná analýzy Arendtové, která upozorňovala na záměrné a systematické klamání, které by mohlo vést ke ztrátě pravdy i u těch, kteří sami záměrně klamou, a tak na pravdě parazitují. Arendtová ve svých varováních zdůrazňovala, že v demokracii, kde neexistuje dominantní „správce vědění“, musí být v politickém prostoru lež omezena, protože lhaní by permanentně ničilo pravdu a možnost nápravy politického systému.¹³

S tím ale Milligan není spokojen a uvádí příklad, kdy lze pravdu v politice označit za komplexní morální výkon, který citlivě reaguje na okolnosti. Pravda jako politická ctnost by tak mohla implikovat lež například v situaci, kdy lež může přispět k obecnému dobru (Milligan uvádí v této souvislosti postup A. Lincolna, který pomocí politické lži dopomohl k přijetí třináctého dodatku ústavy Spojených států). Podle Milligana tak mohou v politické oblasti nastat situace, kdy osobní pravdivost aktérů musí ustoupit veřejnému dobru (v případě Lincolna se jednalo o zrušení otroctví). Milligan uvádí i další příklady, které ukazují, že drobná lež, kterých je soukromý život každého člověka plný, může působit ve veřejné politické sféře jako komplexní morální výkon. Takové jednání však musí vždy korigovat také výkon rozumový, pomocí kterého analyzujeme okolnosti a který nakonec vede např. k odklonu od morální maximy. Takové jednání Milligan označuje za mnohem komplexnější než jednání založené na pravidle neustálé pravdomluvnosti.¹⁴

To ovšem podle Milligana neznamená, že pravdivost nemůže být politickou ctností. I pokud připustíme, že politik nemusí vždy mluvit pravdu, nevyplývá z toho, že nemáme usilovat o pravdivost jako politickou ctnost. Podle Milligana totiž v takovém případě nejde o machiavelistický utilitarismus: „Politici, kteří rutinně lžou z hrubě konsekvenencialistických motivací a narušují přitom politický život, mohou být nevyhnutelnou součástí našich nejlepších politických systémů a součástí stranické politiky, ale nejsou to politici jednající pravdivě v tom smyslu, že nejednají ctnostně.“¹⁵ V politické sféře je tedy klíčová pravdivost jako ctnost, která vyžaduje sebe sama jako rozumový cíl. Podle Milligana tak sice může v politice dojít k situaci, kdy se politik zaplete do složitého dilematu, jehož řešení předpokládá lež – ta se ale vpsledu nesmí přičítat politické ctnosti pravdivosti. Taková situace tedy musí poskytovat i příležitost pro pravdu – správný čas pro pravdu a správný čas pro lež.

Pravda a populismus

Výše jsem uvedl, že Milligan předpokládá zjevný úpadek pravdy v politice. K tomuto jevu přitom dochází na pozadí rozmachu populismu, který podle Milligana vy-

12 Tamtéž, s. 177.

13 Tamtéž, s. 190–191.

14 Tamtéž, s. 198.

15 Tamtéž, s. 201.

volal „zdání kolapsu pravdivosti ve veřejném životě“.¹⁶ Populismus ale podle Milligana ve skutečnosti není důvodem tohoto kolapsu, ale spíše symptomem hlubších proměn v povaze demokracie.

Milligan podrobuje populismus svému vlastnímu zkoumání, aby ukázal, jakým způsobem tento jev ovlivňuje roli pravdivosti ve veřejném životě. Poukazuje při tom na jeho opoziční charakter, ideovou nevyhraněnost a na fiktivní homogenitu lidu. Populismus se podle Milligana snaží prezentovat jako médium, které umožňuje, aby byl slyšen hlas lidu, přičemž je tato snaha být oddaný lidu ze samé své podstaty opoziční.¹⁷ Populismus tedy podle Milligana potřebuje pro svoji existenci mentalitu „my versus oni“. Definice lidu ovšem vždy podle autora někoho vylučuje, ačkoliv se populisté odvolávají na všelidovou jednotu. Tím si populismus vytváří přirozené nepřátele, kteří brání hlasu a uskutečnění vůle lidu.

Politici mají podle Milligana obvykle „do určité míry tendenci věřit tomu, co dělají“.¹⁸ Populističtí politici se ale od tohoto „standardu“ odchylují a vytvářejí představa politiky jako čisté manipulace. Tato manipulativní politika je podle Milligana vedlejším produktem rozmachu populismu a strukturálních politických změn, které sám předpokládá a nastiňuje. Tyto změny jsou spojeny zejména s krizí politické reprezentace. Zastupitelské politické systémy podle Milligana postupně ztrácejí vnitřní legitimitu, a tak se snaží potřebná ospravedlnění získat „vně“. Milligan tuto změnu označuje za hybridní demokracii, která se vyznačuje implementací prvků „přímé demokracie“.¹⁹ Nezděráhá se přímo tvrdit, že „můžeme nyní bezpečně říci, že starší vzorec demokratické organizace, založený víceméně výlučně na volení politických zastupitelů, se postupně blíží konci“.²⁰

Milligan své tvrzení neopírá o žádnou teoretickou analýzu populismu, teorii demokracie nebo teorii demokratické reprezentace. Při zkoumání pravdy často otevřeně pracuje s mnoha odlišnými teoriemi. Jeho vlastní popis populismu se příliš neliší od teorií např. Case Muddeho nebo Jana Wernera Müllera.²¹ Navíc Milligan nijak nereflektuje, zejména ve vztahu ke konstrukci lidu, post-strukturalistickou větev (Ernesta Laclaua, Chantal Mouffeovou²²) zkoumání populismu. Je problematické kritizovat Milliganův text za něco, co v něm chybí, ale pokud srovnáme pasáže zabývající se pravdou a etikou s pasážemi zabývajícími se politikou a zejména populismem, působí ty druhé, co se týče práce s jinými teoriemi či sekundární

16 Tamtéž, s. 108.

17 Tamtéž, s. 111–112.

18 Tamtéž, s. 111.

19 Tamtéž, s. 135–136.

20 Tamtéž, s. 137 (kurziva podle originálu).

21 Např. Mudde, C. – Rovira Kaltwasser, C., *Populism: A Very Short Introduction*. Oxford, Oxford University Press 2017; nebo Müller, J. W., *Co je to populismus?* Přel. M. Hofmeisterová. Praha, Dybbuk 2017.

22 Laclau, E., *On Populist Reason*. London, Verso 2005. Mouffe, Ch., *For a Left Populism*. London – New York, Verso 2018.

literaturou, velmi „chudě“. Některá obecnější tvrzení spojená s analýzou politiky ve vztahu k pravdě (např. teze, že politici obvykle věří tomu, co dělají) dokonce působí v daném kontextu minimálně nejednoznačně. Podobný problém se týká také analýzy „hybridní demokracie“, v souvislosti s níž Milligan nerozvíjí žádnou teorii demokratické reprezentace nebo vztahu reprezentace a pravdivosti obecně. A to je škoda, protože z textu není vůbec zřejmé, zda se demokracie, posunující se podle autora směrem k většímu zapojení přímých prvků, bude do budoucna odlišně vyrovnávat s pravdivostí v politice.

Milligan v recenzované knize operuje s myšlenkou, že jsme jako lidské bytosti zavázáni k pravdě a že si ji vzájemně „dlužíme“. A snaží se ukázat, co pravda je. Velmi obratně popisuje teoretické přístupy k problematice pravdy. V poslední kapitole jednotlivé přístupy formálně dělí a ukazuje jejich specifické rozdíly. To, že pravda je důležitá v osobním i veřejném životě, dobře ukazuje i na příkladech. Ukazuje také, že pravda a pravdivost a vše, co plyne z tvrzení, že „něco je pravda“, hraje v politice odlišnou roli než v soukromé sféře. Hodnotovou ambivalenci těchto dvou prostorů, která je, zdá se, nepřekonatelná, dobře ilustruje Milliganův výrok z šesté kapitoly: „Přeji si sice, aby politici byli upřímní, ale zároveň si také přeji, abych neviděl mrtvolu na ulicích a tanky na trávníku.“²³ Pravda má tak sice podle Milligana normativní povahu, ta je ale závislá zejména na konkrétním faktickém kontextu.

Kristián Těmín

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha
kristian.temin@ff.cuni.cz

Noam Chomsky: Kdo vládne světu?

Z anglického originálu *Who Rules the World* (2014) přeložili Čestmír Pelikán a Jaroslav Fiala.

Praha, Karolinum 2019. 334 s.

V nakladatelství Karolinum před časem vyšla v překladu Čestmíra Pelikána a Jaroslava Fialy kniha textů amerického lingvisty, filosofa a politického aktivisty Noama Chomského *Kdo vládne světu?*. Chomského intelektuální dráhu, čítající již alespoň šest dekad a desítky vydaných titulů, můžeme rozdělit na dvě části. Na jedné stra-

23 Milligan, T., *Pravda v době populismu*, c.d., s. 203.